

TÓTH CSABA

**Gondolatok a konfliktusokról, így az etnikai alapú
megkülönböztetések és szembenállások eredetéről,
természetéről, hatásairól**

**Thoughts on conflicts as follows the roots, natures, effects of
the ethnic discriminations and oppositions**

Absztrakt

Publikációmban az elmúlt évtizedek társadalmi és gazdasági változásai által generált konfliktusok eredetéről, természetéről és hatásairól fogalmaztam meg gondolatokat. Az elmúlt években több felmérés és tudósítás szólt arról, hogy hazánkban erősödnek a társadalmi szembenállások, nő az antiszemitizmus, e jelenség etnikai-történeti vizsgálatának viszont mind kevesebb időt szentelünk. Magyarország belügyi és európai uniós tevékenysége sem lehet sikeres, ha a többségi társadalom önmagával és nem utolsó sorban a kisebbségekkel közös dolgai terén nem valósul meg előrelépés. E probléma gyakorlati megoldásához elsődlegesen elengedhetetlen a konfliktus elméleti hátterének alaposabb megismerése, hiszen e tudományos ismeretek birtokában van csupán lehetőség a negatív töltetű konfliktusok enyhítéséhez és/vagy megszüntetéséhez.

Abstract

In my publication I wrote my thoughts of the conflicts's roots, natures and effects produced by the social and economic change in the recent decades. In the last years there were many surveys and reports about the rose of the social oppositions, the increment of the anti-semitism in our country, even though we do not care enough with analyzing this phenomenon's ethnic-historical side. Hungary's internal and European Union action can not be successfull if the majority society in their job and last but not least, in their common things of minorities will not achieved progress. For this practical problem solving, the better understanding of this conflict's theoretical background is primarily essential, because it is only possible to moderate and/or remove the negative conflict-filled with the possession of this scientific knowledge.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

1. TÁRSADALMI- TÖRÉSVONAL ÉS KONFLIKTUS ÉRTELMEZÉSE

A mindenkori társadalom alapvető kérdése az egyénhez, a közösséghez és a társadalmi rend(szer)hez való viszonyulás. A rendszerváltás, az új évezred és a 2007-től felerősödő gazdasági recesszió által hozott változások révén új közösségi berendezkedés volt és van kialakulóban, a társadalmi csoportok közötti viszonyok nagymértékben megváltoztak: a korábban elfojtott és az újonnan keletkező konfliktusok nyíltan előtörttek. Valami baj van a társadalomban, érzékelheti az utca embere. A mindennapi élet olyan mértékben konfliktusosabbá vált, hogy a társadalmi csoportok közötti szembenállások egyes esetekben már magát a közösséget is veszélyeztetik. De miben gyökerezhet, és főleg mitől válhat egy összeütközés ilyen mértékű problémává?

A politika világa és a népesség is értékek, érdekek alapján szerveződik. A lakosságon belül húzódo törésvonal okát ezért a társadalmi értékekbe ágyazódó értékorientációk dimenziójában kell keresnünk. A társadalmi törésvonal nem más, mint a népességen belüli csoportérdekek különbözősége. Ez a differencia azonban túlmutat egyszerű gazdasági előnyöknél vagy társadalmi előjogoknál. A társadalmi osztályok közötti konfliktusok, mint például a vallási megosztottságok vagy a roma és nem roma (etnikai) ellentét egyaránt a közösségi normák feletti kontroll konfliktusai is. Két társadalmi csoport szembenállása tehát két eltérő értékorientáció összeütközését is jelenti. Seymour Martin Lipset és Stein Rokkan politológus-szociológusok 1967-ben kiadott nézőpontja alapján a társadalmi csoportok közötti konfliktusok idővel meghaladják saját magukat és a nyomukban járó ideológiai szembenállások már egyre kevésbé a csoportok sajátos érdekeit, nyereségeit vagy veszteségeit helyezik előtérbe, hanem sokkal inkább a „morális felfogásról, a történelmi és az emberi sors értelmezéséről” szólnak. [1]

A társadalmi elkülönülés politikai nézetre történő levetítése véleményem szerint azonosítást mutat a lakosság etnikai konfliktusainak alakulásával. E párhuzam igazolása végett elég azonosulnunk azzal a tétellel, hogy a társadalom érdekviszonyát a népesség értékorientációja határozza meg. E megállapítás szerint csak olyan társadalmi különbségek válhatnak törésvonallá, amelyekhez értékorientációs minták is kötődnek. A társadalmi érték- és érdekviszonyok alapján kialakuló és állandósuló szembenállás pedig magában hordozza a népesség csoportjai közötti konfliktusok bekövetkezését vagy akár a társadalom dezintegrációjának (felbomlásának) fenyegető veszélyét is.

Az elmúlt évszázadokból ránk maradt írásos emlékek alapján a korok tudósai eltérő és variábilis módokon írták körül a konfliktus fogalmát. Ez a nagyon is emberi magatartás tudományos módszertani megközelítése már az ókori gondolkodókat is foglalkoztatta. Hérakleitosz (i.e. 535-475) tanításai alapján a létezés mindent átfogó törvénye maga a változás, amely magában hordozza az ellenállást, így a konfliktus lehetőségét is. Ezért a konfliktus a világ természetes állapota. Arisztotelész (i.e. 384-322) filozófiája szerint viszont a konfliktusokat az „úr és szolga” viszonylatában megjelenő értelem és az érzelem örök ellentéte befolyásolja. Ennek okán az érzelmek csupán ösztönös és primitív emberi reakciók, amelyet szolga módra el kell nyomni. Az értelem és bölcsesség pedig nem más, mint a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

szolgát kézben tartó úr. E szemlélet alapján a konfliktus olyan negatív emberi tulajdonság, amit be kell szüntetni és értelemre kell átváltoztatni. [2]

A középkori konfliktus fogalom a keresztény értékrendre visszavezethető erény és bűn közötti szembeállítás keretei között bontakozott ki. A korabeli összeütközések is főleg a vallási és a nemzeti ideológia alapján keletkeztek. A korszak legjellemzőbb szemlélete nagyban jellemzi a mai társadalmi felfogást is, miszerint a szembenállásokat fel kell számolni és egyoldalúan a jóssággal kell helyettesíteni. Az újkori gondolkodók közül a német Friedrich Hegel (1770-1831) konfliktusról alkotott elképzelése a diskurzusra, vitára ösztönző eljárás kifejlesztésével a korábbiaknál már jóval gyakorlatiasabb volt. Hegel hipotézise alapján az egyik fél felveti a saját nézőpontját (tézis), amelyre a másik fél kifejti a maga ellenvéleményét (antitézis). A harmadik személyként jelen lévő mediátor pedig e szempontok egyeztetésével, összevetésével igyekszik mindkét fél számára elfogadható megoldást (szintézist) hozni. [3]

A modern kor tudósai közül Charles Darwin (1809-1882) a konfliktust már az evolúciós elmélet komponenseként tartotta számon. Ennek az elméletnek az alapja, hogy az egyes fajok az életért, a puszta túlélésért folytatott küzdelem során jobb készségekkel, adottságokkal fejlődtek tovább, amely csakis versengés és konfliktus révén mehet végbe. Az intrapszichikus konfliktusok elmélete Sigmund Freud (1856-1939) munkásságának eredménye, aki véleménye alapján a tudatos és a tudattalan elme közötti konfrontáció az ember elemi jellemvonása. Freud álláspontja alapján a tudattalan elmét nem foglalkoztatja a külső valóság, csakis saját vágyai és elfojtott érzései. Ezzel szemben a tudatos elme belátja lehetőségeit és kötelességeit: tisztában van, hogy mit szabad és mit nem szabad tenni. Ez a két világ pedig állandó konfliktusban áll egymással. A korábbi elméletekhez képest fontos változás, hogy Freud és Darwin perspektíváit megelőző elgondolásokban a konfliktus, mint fogalom csakis negatív jelentéssel bírt, utóbbiak viszont a konfliktus teóriájának a semleges vagy akár pozitív töltetű értelmezést sem vetették el. [4]

Az egy évtizeden át Freud mellett dolgozó Alfred Adler (1870-1937) osztrák pszichiáter elméleti és gyakorlati kérdésekben is újabb megvilágításba helyezte a konfliktus elméleteket. Adler a szembenállások mozgatórugójaként az ember alapvető kisebbségi érzéséből való kitörési kényszere és a felsőbbrendűségekre történő törekvés között meghúzódó konfrontációt tartotta számon. Carl Rogers (1902-1987) az alapvető emberi konfliktusok forrását a civilizációs társadalom elvárásai által kiváltott „szabad, nem szabad” típusú szembenállásokban határozta meg, amelyek feloldására új módszert dolgozott ki. E személyközpontú metódus lényege, hogy a pácienssel olyan terápiás kapcsolatot kell kialakítani, amely később képessé teszi az alanyt konfliktusainak önálló és eredményes megoldására. [5]

Luis Coser (1913-2003) aspektusa alapján a társadalmi konfliktusok eredete nem más, mint a folyamatosan szűkülő erőforrásokért való harc, amely során a rivális csoportok egymás semlegesítésére, bántalmazására vagy megsemmisítésére törekednek. A berlini születési, de amerikai szociológus „A társadalmi konfliktus funkciói” (1956) című művében fejti ki, hogy e szembenállás az ellenérdekű csoportokon belül kohéziót teremt. Morton

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

Deutsch (1920-) Coser elmélete alapján folytatta a konfliktus pozitív és negatív perspektíváinak elemzését. A konfliktus feloldása (1973) című műve alapján a konfliktusokat nem érdemes teljesen kiiktatni, hanem a szembenállásokat inkább produktívvá kell tenni. Az érzelmek szabadulásával és az eltérő vélemények felszínre kerülésével pedig az emberi kapcsolatok is átalakulnak. Már ekkor nagy hangsúlyt kapott az a megállapítás, miszerint a gyűlölködés nem azonos a konfliktussal. [6]

Jean-Paul Sartre (1905-1980) paradigmája alapján konfliktus eredeti jelentése a „másokért-való-lét.” A francia filozófus paradigmája alapján az egyén hiába igyekszik a másik fél egyenrangú tiszteletére, mert e szándék magában is megteremti az egyének közötti különbség élményét, amely maga a konfliktus. Edward de Bono (1933-) „A Konfliktusok” című írásában kifejtette, hogy a konfrontációk a „konfliktusos gondolkodás” eredményei, mivel az ember konfliktusai során elsődlegesen a tőle idegen gondolatok kizárásával a szembenálló fél tévedésének bizonyítására törekszik. Egy harmadik személy (mediátor) bevonásával viszont a felek szemléletváltása, így a rugalmatlan nézeteken történő túllépése könnyebben előidézhető. De Bono elméletét Ernesto Spinelli (1949-) gondolta tovább. A brit pszichológus szerint az emberek által hordozott értékrendek és viselkedési sémák erősen konzerválódtak, csak nehezen lehet őket megváltoztatni. Ezért az állandósult érték- és értékrend alapján megszilárdult társadalmi törésvonalak mentén kialakuló konfliktusok elkerülhetetlenek, feloldásukhoz a mediáció (közvetítés) elengedhetetlen. A londoni születésű Jonathan Sacks (1948-) „Különbözés és méltósága” (2002) című munkájában szintén arra a következtetésre jutott, hogy a konfrontációk és a konfliktusok mindig újratermelődnek. [7]

A konfliktus tehát az emberi jellem különválaszthatatlan komponenseként van jelen a különböző társadalmakban. A konfrontációk földrajzi, vallási és etnikai hovatartozás nélkül jóformán mindenfajta emberi cselekedetben és kontaktusban fellelhetőek. A történelmi és társadalmi változások által nagyban befolyásolt szembenállások minden időben voltak és a jövőben sem fognak minket elkerülni. Mivel az összeütközéseket megszüntetni nem lehet, tudatosan kell törekedni azok kezelésére. Az emberiség viszont a múlt és a jelen helyzetében is újfent arról ad bizonyosságot, hogy számára mennyire is nehézkes feladat a konfliktus helyzetek értelmezése és megoldása.

2. A KONFLIKTUS FOGALMA ÉS TERMÉSZETE

Szerzők, elméleti kutatók különféle és változatos metódusok alapján határozzák meg a konfliktus fogalmát. A definiálás alapvető szempontja, hogy a kívülálló szemlélő honnan figyel meg a konfliktust és hol található az a környezet, amelyben maga a konfliktus létrejön. A konfrontáción kívül helyezkedő személyek ugyanis a szembenállásokat általában saját emóciók nélkül, racionálisan tudják megítélni. A különböző történelmi korok, társadalmi változások mind alakították a konfliktus közkeletű meghatározását. A kutatások során napvilágot látott elméletek már nem csak azt vetették fel, hogy a konfliktus az emberi lét természetes állapota és része, hanem végérvényesen pozitív értelmezést is adtak a

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

fogalomnak, mivel egy konfrontáció eredménye az összetartás és az együttműködés is lehet. Annak ellenére, hogy a konfliktus jelenségek önmagukban tehát nem károsak, sőt esetenként előremozdítóak is lehetnek, a szótárakban pozitív tartalmú értelmezést mégsem lehet találni.

A konfliktus latin eredetű kifejezés, amelynek jelentése: „összeütközés”. A szó értelmezése alatt megtalálhatjuk annak drámairodalmi vonatkozásait is, de ezen írás kereteiben annak egyéb tudományos vonatkozásait kívánom ismertetni. A Révai Nagy Lexikonban a konfliktus címszó alatt a következőket olvashatjuk: „*összeütközés, összetűzés, viszálykodás*”. [8] A Webster's Dictionary értelmező szótár definiálása szerint a konfliktus: „*össze-csapás, versengés, vagy ellentétes, összeegyeztethetetlen erők és adottságok kölcsönös ütközése*”, a Chambers Dictionary értelmezése alapján a konfliktus: „*agónia, antagonizmus, harc, veszekedés, ütközés, küzdelem*”, míg a Longman's Dictionary leírásában a „*nézeteltérés, vita, civódás*” szerepel. [9]

A konfliktus tehát: „*két vagy több fél között fennálló feszültség, nézeteltérés, érdek, érték vagy célkitűzés tekintetében; a felek közötti egyet nem értés, feszültség; amikor két vagy több érintett fél közül valamelyik azt érzékeli, hogy ami számára a lényeges, fontos, ahhoz mások negatívan viszonyulnak*”. [10] Fontos tisztázni, hogy sok esetben nem a konfliktushelyzetben résztvevő személyek okozzák a bonyodalmat, hanem a probléma már a felektől függetlenül létező jelenségek, történések eredménye. A konfliktus tehát nem a probléma oka, hanem a már meglévő különbségek és ellentétek következménye. A konfrontációkor voltaképpen a már élő ellentétek tudatosulnak és éleződnek ki.

Ahogy arra a korábbiakban már többször is utaltam, a konfliktusok akár a haladás előmozdítói is lehetnek. A konfliktusok azon csoportját, amelyek kimenetele, eredménye előnyös, azaz a benne érintett személyeknek, csoportoknak vagy akár szervezeteknek haszna származik belőle: konstruktívnak nevezzük. E csoporttal szemben áll a konfliktusok azon halmaza (destruktív), amelyből a résztvevőknek kára származik. Ez utóbbi összeütközések többszereplőssé válásakor, elmélyülésekor beszélhetünk válságfolyamatról, amely esetben a résztvevők számára belátható időn belül nincsen esély a pozitív megoldás megtalálására. Legtöbbször a konfliktusok forrása az anyagi jellegű forrásokért vagy az úgynevezett szociális értékekért folyó küzdelem. E mindennapi harcokban szembekerülő felek egymáshoz való viszonyát kell megvizsgálnunk: az érintettek egymás érdekeit figyelembe vesszük, kiegyeznek egymással, segítik a másikat vagy csak a saját hasznukra törekednek. [11]

Egy konfliktus felszínre kerüléséhez szükségszerű, hogy veszélyben érezzünk valami számunkra vagy akár a többi szereplő számára is jelentős dolgot. Ez lehet eszmei érték vagy tényleges erőforrás is. A felek minél jobban azt érzik, hogy apadnak az erőforrások, sérül bármilyen eszmei érték, mind kevesebb figyelmet szentelnek arra, hogy sajátjukon kívül mások érdekeit is figyelembe vegyék. Magyarországon a rendszerváltás „eufóriája” a múlté. A kilencvenes évek nem várt nehézségein lépett túl az ország, amikor a 2007-es világgazdasági válság bekövetkezésével megtörtént az elképzelhetetlen: azon pénzügyi rendszernek állt meg a szívverése, amelybe hosszú éveken át igyekeztünk, és amelytől az

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

életszínvonal tartós és biztos emelkedését vártuk. A súlyos recesszió ekkor állandósulni látszott és a tartós hanyatlás sem volt kizárható, főleg a globális pénzügyi rendszer perifériáján lévő országok esetében.

Hazánkban figyelmen kívül nem hagyható jelek mutatkoztak arra vonatkozóan, hogy a gazdasági krízisek állandósulása 2010-re akár társadalmi válsaggá is kiszélesedhet. Évek távlatából e közelmúlt korszakra visszatekintve a válság jelenség végül nem szélesedett ki osztálytársadalmi konfliktussá, de semmi képpen nem lehet elmenni szó nélkül amellett, hogy az itthoni mindennapi megélhetés és boldogulás nehézségei, esetenként már a pozitív jövőkép hiányát az ember igen erős külső fenyegetésként, naponta stresszként élte/éli meg. Ezen egyéni konfliktusokra, stresszre az emberi személyiség pedig különböző megküzdési stratégiákat dolgoz ki, amely a résztvevők szándékai és felfogásai szerint egymástól eltérőek is lehetnek, megnehezítve ezzel a társas, közösségi együttélést.

Hogy milyen légkör, emberi viszonyok alakulnak ki egy közösségben, nagyban függ a csoport normáitól és kommunikációjától. Nyilvánvalóan a közösségek tagjainak, vezetőinek stílusa és szellemi környezete is nagyban befolyásolja, hogy a felek közötti üzenetváltások a lehetőségekhez mérten leginkább zökkenőmentesen vagy pedig sértésekkel, félreértelmezésekkel teli zajlanak. A gazdasági, társadalmi jelenségek okozta fásultság, szorongás időszakában talán még inkább egymásra vannak utalva a szereplők, így bármelyikük cselekvése fokozottan hatással van a másikra. Emiatt a felek lépése a szűkebb, de akár tágabb környezetben is válaszlépéseket generál, amit az elsődleges szereplőt újabb reakciókra készíteti. *„A kölcsönös interakciók aztán sorozatokká állnak össze, melyeknek az akció tartalmi vonatkozásai mellett meghatározó kapcsolati jelentésük is van. Ha valamelyik fél úgy észleli, hogy a másik fenyegeti őt, védekező, sértő, elhárító válaszlépést fog tenni. Ez viszont az eredeti személyt befolyásolja úgy, hogy igazolva látja kezdeti hozzáállását, s erősebb eszközöket választ. Így eszkalálódik egy konfliktus.”* [12]

A közösség egyes szereplőivel ápolt rossz viszony fokozza a bizalmatlanságot, a közösségi kapcsolatok elmérgesedésében pedig gyakran képtelenség a történéseket utólag rekonstruálni. Ezáltal sok esetben azt sem lehet biztosan tudni, hogy valós vagy képzelt fenyegetés okozta egy adott konfliktus kirobbanását. Csoporton belül számtalan lehetőség adódik a konfrontálódásra, hiszen bármelyik közösség életét írott és íratlan szabályok, normák szabályozzák. Ami az együttlést és az együttes cselekvések vonatkozásában az egyik csoportban követendő példa, azt más közösségek deviáns magatartásként értékelhetik. Hangsúlyoznom kell, hogy az írott szabályokon túl esetenként a hagyománynak vagy szokásjognak a mai napig nagy ereje van. Ugyancsak fontos, hogy az emberi természet fő motíválója a valahová tartozás vágya, e társas szükségletet pedig kapcsolatok kiépítésével, közösségekhez történő csatlakozással lehet kielégíteni.

3. A KIREKESZTÉS ÉS AZ ELŐÍTÉLETESÉG

A közösségi csoportok értelemszerűen nem egymástól elszigetelve, sőt nem is csak egymás mellett, hanem állandó mozgásban, közös halmazokat alkotva élik meg mindennapjai-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

kat. Az emberek eltérő identitása és társadalmi helyzete miatt természetesen nem lehetünk valamennyi csoport tagjai. A közösségek közötti érték-, érdekelletétek vagy bármilyen különbözőség miatt ugyanis egyes emberek nem kívánatosá válnak más csoportok számára. Amennyiben ez a visszautasítás olyan csoporttól érkezik, amely az egyén életét jelentősen befolyásolná, kirekesztettségéről beszélhetünk. A visszautasítottság miatti sérelem pedig mégis a kirekesztő csoportnak történő megfelelni akarás miatti szabálykijátszásokban vagy tőlük teljes elszigeteltség okozta agresszióban nyilvánulhat meg. *„A társas kirekesztettség élménye ostobává, önzővé, impulzívá és érzelem nélkülivé teszi az embereket... A civilizált ember meghatározó vonásai – mint intelligens, ésszerűen gondolkodó, önkontrollal rendelkező, mások javával törődő és jövőorientált – annak függvényében érvényesek, hogy mennyire érzi magát a társas mátrix integráns részének. Az ember sokkal inkább társas lény lehet, mint azt valaha képzeltük.”* [13]

A „más” ember definiálása akaratlanul is egy külső csoport képzetét kelti, azonfelül meglehetősen alkalmas arra, hogy erős érzelmeket váltson ki és ezzel akár olyan tetteket legalizáljon, amelyeknek egy békés társadalomban kevésbé van helyük. Az egyén és csoport tehát a másiról véleménnyel van, valamit állít vagy tagad, személyes tapasztalat vagy a csoportból hozott normák, értékek alapján értelmez, megismer és kinyilatkozik. Ezeket az ítéleteket a nosztalgikus emlékezetből nem lehet kitörölni, így későbbi helyzetekben is bőven merítünk ezen élményekből. A korábbi döntések és az általuk generált emóciók viszont újabb környezetben nem biztos, hogy helytállóak. Mégis gyakorta a valamikori ítélet megcsontosodik és azt olyan időben és helyen akarjuk érvényesíteni, ahol az már érvényét veszítette. Ez utóbbi jelenséget előítéletnek nevezzük. *„Az előítélet képzés számos torzító folyamattal jár. Ez esetekben kontúrosabban érzékelünk, észlelünk, gondolkodunk, vélekedünk, ítélkezünk, lelkesedünk vagy gyűlölködünk, s nem utolsó sorban cselekszünk... E torzítás főképpen annak tudható be, hogy leegyszerűsítve, túláltalánosítva, túlságosan a biztonságra törekedve ítélkezünk. A leegyszerűsítések... elkezdődnek és ezekből lesznek sztereotípiák...”* [14]

Dr. Barczy Magdolna szociálpszichológus, egyetemi oktató, gyakorló csoport- analitikus és mediátor fenti gondolata jól rámutat arra a tényre, hogy megállapításainkat gyakran csak korlátozott tapasztalatok alapján, esetenként nem is saját, hanem mások tapasztalatainak kész (kontroll nélküli) átvételével dolgozzuk ki. Több esetben pedig a közhelyeszerű megállapításaink más csoportok azonos témában meglévő véleményéhez képest túlzóak, akár ellentétesek is lehetnek. Érdekes jelenség, hogy megállapításainkhoz akkor is kitaróan ragaszkodunk, ha a jelen tapasztalatai éppen annak ellentmondanak. Ilyen esetekben az egyén a „kivétel erősíti a szabályt” kijelentéssel igazolja magát. Korábbi emóciók és néhány felületes jegy alapján így bárkit bekatégorizálhatunk egy általunk megítélt csoportba. E sematikus kategóriába rendezéssel azonnal tudjuk, hogy a megítélt egyéntől félni kell, utáljuk őt vagy éppenséggel meg akarjuk ismerni és barátkozni szeretnénk vele. Ezen álláspontunkat pedig egyéb tapasztalat ellenére sem igazán vagyunk hajlandók módosítani.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

4. AZ ELŐÍTÉLETESÉG KÜLÖNBÖZŐ MEGKÖZELÍTÉSEI

Az 1950-es évektől a társadalomtudósok a világról alkotott általános kép és az önértékelés terén átható vizsgálatokba kezdtek, mivel a világháborúk borzalmait követően mindenki számára világossá vált, hogy leginkább a tudományos értelem nyújthat segítséget a konfliktusok rendezésében. E tudósok jeles képviselője Gordon W. Allport, aki így vélekedik e témát illetően: *„Nem vitás természetesen, hogy az emberi viselkedés etikai irányelveit az emberiség nagy vallási világnézetei már évezredekkel ezelőtt lefektették, és ezeknek mindegyike a Föld lakói közötti testvériség szükségletének alapelvein nyugodott. A hitvallásokat azonban a pásztorok nomád élet idején fogalmazták meg pásztorok és apró királyok számára. Ahhoz, hogy valóságossá váltsuk ezeket az atomtechnika korában alaposan kell ismernünk a gyűlölködés, illetve a türelem jelenségének tényezőit...”*[15] A fél évszázaddal ezelőtti gondolatok mit sem veszítettek aktualitásukból. Az elmúlt évtizedekben a világgal együttesen a konfliktusok is alaposan átalakultak, de egyáltalán nem szűntek meg, sőt újra kiéleződni látszanak.

A politikai nézetektől függően meggyőződés szintű elkötelezettségeken túl a sztereotípiák mélylélektani gyökereinek kutatásakor a „bűnbakelmélet” és az egyén, mint előítéletes személyiséget is vizsgálat tárgyává¹ tették. A kutatók megállapításai szerint a bal vagy jobboldali politikai szimpátiától függetlenül az egyes irányokba elkötelezett emberek a másképpen gondolkozókkal szemben lekezelően, esetenként agresszíven viselkednek. Tény, hogy a felgyülemlett társadalmi frusztráció, így például a gazdasági válság is a saját ellentétes csoporthoz tartozókkal szemben szül előítéleteket. De az emberi személyiség minden féle külső hatások és történések nélkül is lehet előítéletes, főképpen hogyha saját félelmeit és késztetéseit más emberekre kivetítve tud csak saját részére önbecsülést és magabiztosságot szerezni. [16] E kutatási eredmények természetesen egymástól el nem különíthetők, egymással szorosan összefüggenek, miképpen a csoportok is közös halmazokat alkotnak.

5. A FAJI, ETNIKAI MEGKÜLÖNBÖZTETÉSEK ÉS A RASSZIZMUS

A másik személy megítélésében annak viselkedésén túl nagy szerepet játszik, hogy első ránézésre az illető milyen benyomást kelt bennünk. Tagadhatatlan, hogy a megítélt személy külső fizikai tulajdonságai alapján szerzett benyomások szinte előre be kategorizálják az adott személyt. Ez a tudatalatti folyamat úgy következhet be, hogy csak néhány felületes jegy alapján ítélezünk, előre.

A hétköznapi életben gyakran találkozhatunk a migránsok vagy a hazánkban évszázadok óta honos, de eltérő társadalmi rétegbe tartozó vagy egyszerűen csak más etnikumú emberek közti kulturális és értékrendbeli különbségekkel. Ezek az eltérések a testi jegy-

¹ A Szerző: példa erre Philip Zimbardo hírhedt stanfordi börtönkísérlete: <http://www.lifegarden.hu/ismeretterjeszto/philip-zimbardo-hogyan-valnak-az-atlagos-emberek-szornyetegyekke-vagy-hsokke/16/> (Letöltve: 2015.01.23.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

ken túl a napi magatartási módozatokban is sajátos eltéréseket mutatnak. Számos olyan viselkedési norma adódik, amely kapcsán kimondva vagy kimondatlanul, de igen is kényelmetlenül érezzük magunkat. Sokszor csak a másik féllel történő érintkezés tudatosítja bennünk igazán, hogy többen eltérő szokások és normák alapján élük napjainkat. A hétköznapokban az ilyen számunkra kézen fekvő, de mások által nem követett viselkedési normák és a belőlük fakadó élethelyzetek válnak konfliktusossá. Az efféle ellentéteket nem lehet elválasztani az életkori sajátosságoktól és a társadalmi helyzettől, de különösen alkalmas lehet a megkülönböztetés kialakulására az etnikai hovatartozás, az eltérő bőrszín és a vallási hovatartozás is.

A szokatlan, az eltérő gyakran idegenkedést és szorongást vált ki az emberből. Még ha nem is igazán ismerjük a másikat, akkor is azon érzés erősödik bennünk, hogy én bizony nem tartozom „ezekhez”. Bizonyos hovatartozásunktól megszabadulhatunk ugyan, de minden csoport-hovatartozást nem vethet le az ember. A faji, etnikai különbségek okozta külső tulajdonságok miatt olyan ember is könnyen lehet előítéletesség célpontja, aki egyébként nem is bír a nosztalgikus emlékezetből táplálkozó sztereotípiák szülte belső tulajdonságokkal. Az elnagyolt ítélet a negatívumot ugyanis egy egész etnikai kategóriára általánosítja.

Amennyiben az egyén biológiai jellemzőit negatív szociológiai tulajdonságokkal mossák össze és egy csoportot bőrének színe, etnikuma, vallása, neme vagy társadalmi helyzete alapján hoznak alárendelt helyzetbe: rasszizmusról beszélünk. [17] Manapság egyre több fórumról hallhatjuk, hogy az előítéletesség nem szép dolog. De tudjuk-e kontrolálni saját érzéseinkkel, ha egy idegen csoport kapcsán a tudatalattink mást sugall, mint amit a racionalitás megkövetelne? A gyerekeknek rendszerint ugyanazokat az értékeket és (elő)ítéleteket kell elfogadniuk, amelyeket a szülei tőlük nevelésük során elvárnak. És bizony szűkebb környezetünkkel is konfliktusba keveredhetünk, ha nem a saját közösségünk normái szerint kezdünk egyes kérdésekben, így akár az előítéletesség dolgában gondolkodni.

6. A TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK

Amennyiben már nem a magánember, hanem csoportok szembenállásáról van szó, a konfliktusok legkiterjedtebb típusáról: a társadalmi konfliktusokról beszélünk. Az ellentétek a konfliktus eme válfajánál már jóval túlnőnek egy emberen vagy egy szűk közösségen. Amennyiben a régmúlta visszanyúló előzmények, a vélt vagy valós „igazságtalanságok” mélyen beivódnak az emberi természetbe, nehéz érzékeltetni a jelen dolgainak valóságos és érzékelt állapota közötti különbséget. Ilyenkor akár látens ellentétek is a felszínre kerülnek, az egyre eszkalálódó konfliktusok okán úgynevezett „szekértáborok” alakulnak ki.

A konfliktusok elmérgesedésénél a másik féllel történő kommunikáció erősen lecsökken, ezzel együtt nagyban megemelkedik a saját csoport tagjaival történő diskurzus. Ha viszont csak olyanokkal beszélünk, akik saját nézeteinket osztják, az álláspontunk mellett érvelni sem kell, nincsenek viták, véleményünk meggyőződéssé válik. Ez csak tovább

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

nehezíti a másik csoporttal való érintkezést, mivel az ő soraikban lezajló, hasonlóan egymáshoz beszélgetések saját normáikat részükre is teljesen megalapozottá teszik. Ha pedig a másik csoporttal való érintkezés és véleménycsere helyett a kikényszerítés és a fenyegetés kerül előtérbe, mindenki lassan tolódik a szélsőségek felé. A saját igazság illúzióját megélő csoportban, a tömegben pedig nem a racionális gondolatok, hanem sokkal inkább az érzelmek vezérelnek az embert, ez pedig nem vár agresszióhoz vezethet. A tömeglélektan e sajátossága miatt időben és sokkal nagyobb mértékben fel kellene figyelnünk a hosszabb ideje munkálkodó feszültségekre.

Hogy ezek az ellenétek mennyire etnikai jellegűek, eltérő megítélésekkel találkozhatunk. Nyilvánvalóan valamennyi hazai társadalmi jellegű konfliktus nem vezethető vissza faji előítéleteken alapuló szembenállásokra. Magyarországon is jelen vannak az eltérő politikai meggyőződések miatti ellentétek ugyanúgy, mint a viselkedési normák vagy a társadalmi rétegek közötti életszínvonalbeli különbségek szülte konfliktusok. Ezeket egymástól nem is lehet elválasztani, egyazon dimenzióban kell őket kezelni. Természetesen nem lehet elmenni az etnikai indíttatású társadalmi konfliktusok mellett sem. Mindazonáltal a 2000-es évektől egyre több olyan ellentét éleződik ki Magyarországon, amely elsődlegesen nem köthető konkrét etnikai indíttatáshoz, de az alap ügy által generált konfliktus később mégis etnikai jellegű társadalmi konfliktussá növi ki magát. A lappangó, elfojtott ellentétekhez elég egy „szikra” és máris országsszerte kiéleződnek az összeütközések, gondoljunk csak az olaszliszakai lincselésre (2006.), a „Cosma- ügyre” (2009.) vagy Bándy Kata meggyilkolására (2014.).

Szerencsére nem minden konfliktus torkollik tragédiába, de tagadhatatlanul ezek a szembenállások mindennapi életünk részei. Még ha kevésbé konfliktusos környezetben élünk is és esetleg kisebb mértékben érintkezünk más csoportokkal, a sajtó és a média teljes hírfolyama napról napra elének tárja a jelen szembenállásait. Ezek hatása alól az átlagember sem vonhatja ki magát, hiszen a legjobb szándékú ember is információhoz jut, tudatalattija és felvett tudása alapján értelmezi, értékeli és megítéli a cselekményeket és azok szereplőit. Több újkeletű felmérés és tudósítás² szól arról, hogy hazánkban valóban erősödnek a társadalmi szembenállások, nő az antiszemitizmus, e jelenség (akár etnikai-történeti) vizsgálatának viszont mind kevesebb időt szentelünk, holott hazánkban, a kétezres években már haláleseteket is követelő (etnikai) konfliktusok is történtek. Becsülendő minden olyan személy tevékenysége, aki e problémát az elmúlt években nem kerülte meg vagy nem bagatellizálta el. Véleményem szerint Magyarország belügyi és európai uniós tevékenysége sem lehet sikeres, ha a többségi társadalomnak önmagával és nem utolsó sorban a kisebbségekkel közös dolgai terén nem valósul meg előrelépés. Meggyőződésem szerint határozottan van igény a lakosság közötti konfliktusok megelőzésére, rendezésére.

² A Szerző: példa erre a német Friedrich Eber Alapítvány által 2008-ban 8 EU-s országban, így hazánkban is végzett és 2011-ben publikált felmérése: http://epa.oszk.hu/02000/02051/00027/pdf/EPA02051_Tudomanysos_Kozzlemenyek_27_2012_aprilis_073-084.pdf (Letöltve: 2015.01.23.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2015. VIII. évfolyam 1. szám

Származástól és társadalmi helyzettől függetlenül a közösség minél szélesebb körét bevonva olyan javaslatokat lenne szükséges kidolgozni, amelyek a szűkebb és tágabb közösség egészségének hasznára lehetnek. Ezek az alternatívák pedig nem csupán gazdasági jellegű intézkedések kell, hogy legyenek.

Kulcsszavak: előítélet, társadalmi szembenállás, törésvonal, megoldás, negatív töltetű konfliktus

Keywords: stereotype, social opposition, fault-line, solution, negative conflict-filled

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Karácsony Gergely (2001.): *Értékek és választások. Értékalapú választói magatartás Magyarországon*. <http://www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/491> (Letöltve: 2013.02.08.)
- [2] [3] [4] [7] Dr. Kunos István (2009.): *Konfliktusmenedzsment*. <http://users1.ml.mindenkilapja.hu/users/delis/uploads/Konfliktusmenedzsment.pdf> (Letöltve: 2013.02.11.)
- [5] [6] [9] Erdész & Hammer Konfliktuskereső Bt. (2006.): *Mi is az a konfliktus?* http://www.eandh.hu/konfliktus_kezeles/konfliktus.html (Letöltve: 2013.02.11.)
- [8] Révai Nagy Lexikona (1997.). 11. kötet. 846. oldal.
- [10] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 14. oldal.
- [11] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 19. oldal.
- [12] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 50. oldal.
- [13] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 68. oldal.
- [14] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 119. oldal.
- [15] Gordon W. Allport (1999.): *Az előítélet*. Osiris. Budapest. 21. oldal.
- [16] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 115. oldal.
- [17] Barcy Magdolna (2012.): *Konfliktusok és előítéletek. A vonzások és taszítások világa*. Oirold és társai kiadó és Szolgáltató Kft. Budapest. 136. oldal.